

Прус Ю.О. к.е.н.
Таврійський державний агротехнічний університет
Петрига О.М., к.е.н.
Інститут інтегрованих форм навчання НМетАУ.

РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ ОСНОВНИХ ВИДІВ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ

В умовах ринкової економіки, як відомо, основною метою кожного підприємства, наряду зі збільшенням виробництва і реалізації продукції (виконання робіт чи надання послуг) є отримання максимально можливого розміру прибутку та досягнення запланованого рівня рентабельності. Прибуток є основним узагальнюючим показником фінансових результатів і господарської діяльності на всіх підприємствах. Показники рентабельності (прибутковості) характеризують фінансові результати і ефективність діяльності підприємства та досягнення ним конкурентних переваг. Вони повніше ніж прибуток характеризують результати господарської діяльності підприємств, тому що їх величина відображає, як відомо, співвідношення ефекту з вкладеним капіталом, або спожитими ресурсами. Отже, рентабельність – це ступінь дохідності, вигідності, окупності підприємницької та бізнесової діяльності. Рентабельність – це відносний показник, тобто рівень прибутковості, який характеризує ступінь прибутковості витрат або активів і вимірюється у відсотках.

Серед показників рентабельності, який найбільш повно характеризує ефективність господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, є рентабельність продукції, яка характеризує ступінь прибутковості витрат, пов'язаних з її виробництвом та реалізацією. Показник рентабельності продукції вказує на ступінь прибутковості виробництва певної продукції порівняно з іншою, скільки прибутку має підприємство з кожної гривні, витраченої на виробництво і реалізацію того чи іншого виду продукції, як основне джерело отримання прибутку. Її розраховують, як в цілому по підприємству, так і по окремим його підрозділам та за окремими видами продукції.

Аналіз фінансових результатів економічної діяльності сільськогосподарських підприємств свідчить про те, що на протязі останніх десяти років кількість збиткових підприємств в середньому за рік становила 30,7% від їх загальної кількості (по рокам ця кількість коливалась в межах 26,3-34,5%). Практично майже кожне третє підприємство було збитковим, а решта – низькорентабельними.

Рівень рентабельності їх операційної діяльності в середньому за рік досліджуваного періоду становив майже 13%, по рокам коливався в межах мінус

1,6% до плюс 23,% та мав тенденцію до незначного зростання, що є позитивом. В результаті цього, переважна більшість сільськогосподарських підприємств країни є низькорентабельними – економічно слабкими, фінансово нестійкими та неілатоспроможними в сучасних умовах забезпечити інвестиції на інноваційній основі процеси виробництва (придбання нової техніки, достатньої кількості добрив та засобів захисту рослин, впровадження нових технологій та ін.) за рахунок власних коштів та забезпечити розширене відтворення виробництва, для якого на думку науковців, необхідно мати рентабельність на рівні 30%. А тому, підвищення рівня рентабельності сільськогосподарських підприємств та досягнення ними стабільності економічного зростання нині, як ніколи, є актуальним. Актуальність вибраної теми досліджень значно посилюється ще і тим, що галузь рослинництва займає провідне місце в сільському господарстві. У валовому виробництві його продукції на долю рослинництва припадає більше 65%. В ній виробляються найважливіші продукти харчування, сировина для переробної промисловості, здійснюється виробництво кормів для тваринництва, які є основою його розвитку. Від ефективності виробництва продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах в значній мірі залежить економічна і продовольча безпека країни та добробут її населення.

Основними видами продукції рослинництва, яка виробляється у сільськогосподарських підприємствах України є зернові культури, насіння соняшника, цукрові буряки, овочі, картопля, плоди та виноград.

Рентабельність виробництва і реалізації цих видів продукції у сільськогосподарських підприємствах за період 2009-2013рр. надано нижче в таблиці.

Рентабельність основних видів продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах України за період 2009-2013рр.(відсотків)

Показники	2009р	2010р	2011р	2012р	2013р	В середньому за 2009-2013рр.
Рослинництво – усього	16,9	26,7	32,3	22,3	11,1	21,9
В тому числі:	7,3	13,9	26,1	15,2	1,5	12,8
Зернові культури						
Насіння соняшника	41,4	64,7	57,0	45,8	8,5	47,9
Цукрові буряки	37,0	16,7	36,5	15,7	2,7	14,9
Овочі відкритого ґрунту	19,1	23,5	9,9	-6,8	7,0	10,5
Картопля	12,9	62,1	17,7	-21,5	23,0	18,8
Плоди	16,2	14,9	17,9	8,8	154,7	42,5
Виноград	92,1	91,6	57,1	72,6	101,7	83,0

Аналіз стану рентабельності основних видів продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах за досліджуваний період свідчить про те, що її рівень усіх видів продукції по рокам був не стабільним, значно коливався та мав тенденцію до незначного зниження, як в середньому по рослинництву, так і по окремим видам продукції, крім винограду та плодів.

Рентабельність всієї продукції рослинництва в середньому за 2009-2013рр. становила 21,9% – була порівняно низькою, зернових культур – лише 12,8%, цукрових буряків – 14,9%, овочів відкритого ґрунту – 10,5% (в 2012р. була навіть збитковою – мінус 6,8%), картоплі – 18,8% (в 2012 році була теж збитковою – мінус 21,5%). Найбільш привабливими для виробництва на протязі всього періоду були насіння соняшнику та виноград, рівень рентабельності яких по рокам коливався відповідно в межах 28,5%-64,7% і 57,1% – 101,7% та був порівняно високим і достатнім для розширеного відтворення виробництва.

Зниження рентабельності продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах є наслідком зростання (щорічного) цін на паливно-мастильні матеріали, добрива, засоби захисту рослин, сільськогосподарську техніку та інші матеріали, які використовуються в галузі рослинництва, що зумовило скорочення їх застосування, а відтак і зниження рівня їх урожайності та підвищення собівартості продукції. На зниження рівня рентабельності продукції великий вплив має також недосконалість системи ціноутворення за якої не забезпечується необхідна норма прибутку, а значить і належний рівень їх рентабельності. При державному регулюванні цін на продукцію рослинництва галузь в 1990 р. мала прибутковість 98,3%, а в 2002р. – без допомоги держави – лише 22%. Виробництво зернових культур в Україні при цьому в 1990-2000рр. забезпечувало прибутковість 275-64,8%, тоді як у 2005-2006рр. цей показник становив лише 3,1-7,4%, а за останні п'ять років – коливався в межах 1,5%(2013р) – 26,1%(2011р).

За період 1990-2002рр. собівартість 1ц зернових культур зросла майже в 3,3 рази і становила у 2002році 26,0 грн, а ціна реалізації 1ц залишилася майже незмінною – 31,0 грн, затрати праці на 1ц (без кукурудзи) зросли в 2,2 рази і становили 1,46/год, при цьому рентабельність зернових культур зменшилася в 14,3 рази і становила лише 19,3%.

Собівартість 1ц насіння соняшнику теж зросла в 3,5 рази, і становила 46,9 грн., ціна реалізації 1ц зросла в 1,8 рази і становила 83,4 грн, затрати праці на 1ц зросли в 2,7 рази і становили 3,44/год, рентабельність при цьому зменшилася в 3 рази і становила 77,9%. Собівартість 1ц овочів відкритого ґрунту зросла в 2,2 рази і становила 36,1 грн, ціна реалізації 1ц зросла в 4,2 рази і становила 39,3 грн, затрати праці на 1ц зросли майже в 1,7 рази і становили 7,85/год, рентабельність їх зменшилась в 3,1 рази і становила 8,9%.

Практично за указаний період відбулося зростання собівартості усіх видів продукції рослинництва більш високими темпами в порівнянні з підвищенням ціни їх реалізації, що і привело до значного зниження їх рентабельності. Приблизно така ж тенденція зміни розглянутих показників виробництва зберігається і нині. В структурі виробництва у сільськогосподарських підприємствах в середньому за 2009-2011рр. найбільша доля припадає на матеріальні витрати – 66,5%, яка по рокам має тенденцію до зростання. Витрати на насіння в ній становлять 17,1%, на мінеральні добрива – 25,1%, нафтопродукти – 20,2%. Саме за рахунок зменшення їх слід вирішувати питання зниження собівартості продукції рослинництва. Доля інших витрат становить 15,7%, оплати праці – лише 8,9%, амортизації основних засобів – 6%, відрахувань на соціальні заходи – 2,9%. Ціни на промислову продукцію та матеріали, які споживаються сільськогосподарськими підприємствами в процесі виробництва продукції рослинництва, щорічно зростають більш високими темпами.

ніж на продукцію галузі рослинництва. Порушення паритету цін між ними відбувається на протязі більше 20 років та має тенденцію до подальшого поглиблення. Нині ціна 1 т комбінованих добрив вже сягає 10 тис. грн, бензину та дизпалива – більше 20 тис. грн, а продовольчого зерна – 4 тис. грн., насіння соняшника – 6 тис. грн., молока – 4 тис. грн. Окупність витрат підприємствами спожитої промислової продукції (сировини та матеріалів) на виробництво продукції рослинництва, з кожним роком ускладнюється, прибутковість виробництва знижується. Це є значним тормозом впровадження досягнень НТП і інтенсифікації процесів виробництва продукції у сільськогосподарських підприємствах, що сприяє подальшому погіршенню їх економічного стану, галузі і країни в цілому та є загрозою послаблення продовольчої безпеки країни.

Економічна зацікавленість підприємств нині до виробництва основних видів продукції рослинництва не є однаковою. Тому, як на думку авторів, потрібне втручання держави, щоб вирішити питання зниження і стабілізації цін на промислову продукцію, яка споживається сільськогосподарськими підприємствами у процесах виробництва та створення рівних економічних умов у зацікавленості до виробництва всіх видів продукції рослинництва.

У структурі валової продукції рослинництва провідне місце належить зерновим культурам – більше 45 %, тому формування ефективного конкурентоспроможного зерно продуктового підкомплексу на рівні країни в зонах із сприятливими умовами виробництва зерна є одним із пріоритетних напрямків аграрного сектора економіки.

В результаті проведеного нами дослідження ефективності виробництва та рентабельності основних видів продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах встановлено, що основними проблемами подальшого розвитку виробництва продукції рослинництва є низька платоспроможність сільськогосподарських підприємств, неспроможність їх закупити необхідну прогресивну техніку, удобрення, засоби захисту рослин, паливо та інші матеріали – а це фактори інтенсифікації виробництва. В результаті кризові наслідки проявилися у зниженні інтенсифікації виробництва. Так, внесення мінеральних добрив за досліджуваний період в порівнянні з 1990р, зменшилося в 3-4 рази, органічних добрив – більше ніж у 20 разів, значно зменшилося і застосування засобів захисту рослин від шкідників та бур'янів. Зрошувальні землі сільськогосподарських підприємств зменшилися на 41,2% на 1074 тис.га. Нині 70-80% полів відносяться до високого ступеня забрудненості, недостатньо використовуються генетичний потенціал сортових ресурсів рослин, проведення робіт основних технологічних процесів з виробництва продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах здійснюється з перевищенням оптимальних строків їх виконання, що в кінцевому рахунку призводить до недобору її врожаю (майже на 40%), значному підвищенню собівартості продукції, зменшення розміру прибутку на кожному гектарі, а значить і до значного зниження рівня їх рентабельності. Отже, основними шляхами підвищення рентабельності основних видів продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах є такі:

- вирощування (виробництво) продукції рослинництва за інтенсивною технологією, яка передбачає здійснення його не тільки за кількісного нарощування ресурсів, але перш за все на основі більш раціонального їхнього використання:

оптимізації режимів живлення і застосування інтегрованої системи захисту рослин від шкідників, хвороб і бур'янів, використання високопродуктивних машин і знарядь, своєчасного та якісного виконання всіх технологічних операцій;

- своєчасна сортозаміна новими районованими сортами;
- внесення мінеральних добрив;
- зрошення сільськогосподарських культур та ін.

Вирощування продукції рослинництва за інтенсивною технологією є одним із пріоритетних напрямків, без якого не можна розв'язати проблему збільшення її виробництва, зниження собівартості та зростання рентабельності. Навіть в умовах жорсткої засухи 2002 р. у дослідному господарстві Інституту зернового господарства УААН за інтенсивною технологією з площі майже 800 га одержано по 49.3ц/га зерна озимої пшениці, що на 39.3% більше, ніж за звичайної технології вирощування. Собівартість одиниці продукції при усьому виросла на 7.8%, прибуток на гектар посіву був більшим на 52.3% і становив 504грн., рівень рентабельності виробництва зерна зріс на 15.5 пункти проти відповідних показників при звичайній технології.

За даними науки та передового досвіду, одна гривня, вкладена у захист при виробництві зерна сильної і твердої пшениці, забезпечує в середньому 2.6-3.0 грн чистого прибутку. А без застосування засобів боротьби з бур'янами на посівах сільськогосподарських культур втрачає врожаю насіння соняшника досягають 28-46%, зерна кукурудзи 38-71%, озимої пшениці 8-17%.

Своєчасна сортозаміна є одним з мало затратних агротехнічних заходів при якому в майже однакових агротехніці, затратах праці і коштів в одних і тих самих ґрунтово-кліматичних умовах, посіви зернових культур новими районованими сортами порівняно зі старими забезпечують приріст урожаю до 20-25%. А за даними численних вітчизняних та закордонних наукових установ мінеральні добрива забезпечують одержання 30-40% приросту продукції рослинництва.

Основою режиму зрошення є вологозарядкові поливи сільськогосподарських культур, вони забезпечують 40-60% прибавки врожаю від зрошення.

Таким чином, викладене вище, переконливо свідчить що підвищення ефективності виробництва, рентабельності та конкурентоспроможності основних видів продукції рослинництва відбувається на основі інтенсифікації за умови, коли темпи зростання урожайності випереджають темпи збільшення додаткових виробничих витрат. А це можливо лише завдяки широкому впровадженню у виробничу практику енерго- і ресурсозберігаючих технологій їх вирощування у сільськогосподарських підприємствах, що в значній мірі сприятиме не тільки зміцненню їх економічного стану, а й підвищенню рентабельності та забезпечення конкурентоспроможності основних видів продукції рослинництва.

Література:

1. Статистичний щорічник України за 2011 рік/За ред. О.Г.Осауленка.- К.:ТОВ «АвгустТрейд», 2012р.-560с.
2. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Степу України./За ред.М.В.Зубець та ін.-К.:Аграрна наука, 2004р.-84с.
3. Економічний аналіз діяльності підприємства./За ред. Г.В.Савицької.- К.:Знання, 2004р.-654с.